

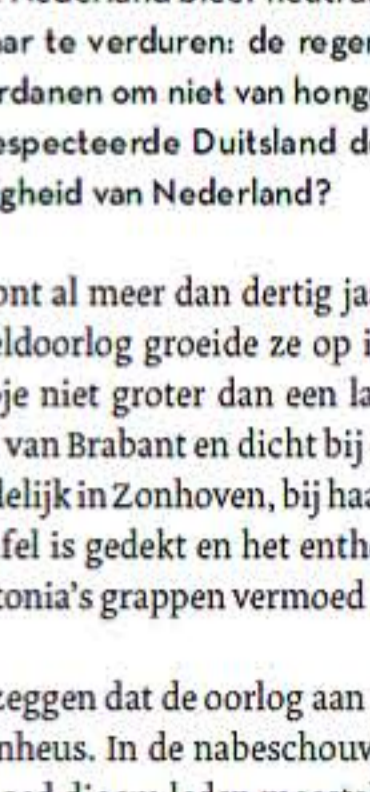
De allerlaatste getuigen van WO I

Het boek geeft een stem aan meer dan 40 oorlogskinderen van 1914-1918: hoogbejaarde, maar kranige mannen en vrouwen. Op levendige wijze vertellen ze over hun ervaringen en belevenissen. Weerzinwekkende, maar ook ontroerende verhalen komen vaak voor het eerst ter sprake. Niet alleen de anekdotes over dood en vernieling, maar ook grappige verhalen kunnen ze zich nog levendig voor de geest halen. Enkele getuigen kijken op die oorlogsjaren terug als op de 'schoonste' tijd van hun leven - er gebeurde eens wat! Voor anderen spatten de kinderdromen even plots uiteen als een ontploffende granaat. Journalist en fotograaf Philip Vanoutrive maakte prachtige portretten - in woord en beeld. Ze vormen een mooi eerbetoon aan deze getuigen, die het afgelopen verdriet en de trauma's nooit meer uit hun gedachten kunnen verdringen. Ze toonden zich daarom oprecht verheugd en blij dat ze alsnog werden gehoord.

Details boek: 336 pagina's in een gebonden (hardcover) versie
Uitgever: Lannoo - ISBN: 9789020990218 - prijs: 24,99 euro

Als fragment uit het boek kan u hieronder de getuigenis lezen van de 102-jarige Antonia Nouwens. Deze getuigenis werd ingeblikt door de auteur op 7 maart 2010.
Meer over eeuweling Antonia Nouwens kan u vinden op haar website www.deodata.be

DE NEUTRALITEIT VAN NEDERLAND: EEN VERGIFTIGD GESCHENK

Het In Flanders Fields Museum in Ieper tekent de afgelopen jaren een groeiend aantal Nederlanders op in zijn bezoekerslijsten. Toch blijft de interesse van onze noorderburen voor de Eerste Wereldoorlog laag. Ze verdwijnt compleet in de schaduw van de Nederlandse betrokkenheid met de Tweede Wereldoorlog. Nederland bleef neutraal in 1914-1918. Toch kregen de Nederlanders het zwaar te verduren: de regering om de neutraliteit te bestendigen, en de onderdanen om niet van honger te creperen. Bovendien, waarom respecteerde Duitsland de neutraliteit van België niet, maar wel de onpartijdigheid van Nederland?

Antonia Nouwens woont al meer dan dertig jaar op Belgische bodem, maar tijdens de Eerste Wereldoorlog groeide ze op in het neutrale Nederland. In Westelbeers, een dorpie niet groter dan een langgerekte rij huisjes, gesitueerd in het zuidoosten van Brabant en dicht bij de Belgische grens.

Antonia loeert tijdelijk in Zonhoven, bij haar goede vrienden, Herman en Hildegard. De koffietafel is gedekt en het enthousiasme van het trio is overweldigend. Achter Antonia's grappen vermoed ik geen kloosterleven.

'Vaak hoor ik mensen zeggen dat de oorlog aan ons, Hollanders, is voorbijgegaan. Ik vind dat zo onheus. In de nabeschouwingen over de Eerste Wereldoorlog valt de rampspoed die we leden meestal tussen de plooiën van de geschiedenis. Dat moet me toch even van het hart', bekent Antonia.

179

Naast het werk op hun nederige boerderij, gelegen buiten de dorpskom - of wat daarvoor doorging - wijdten vader Nolleke (Arnoldus) en moeder Antonetta zich aan de zorg en de opvoeding van hun elf kinderen. 'Ik was het jongste kind en de zesde dochter in het kroostrijke gezin', vertelt Antonia. 'En tijdens de penibele oorlogsjaren kregen we er nog twee zusjes bij: Nolda en Drieka. Voor de oorlog hadden we het ook al niet breed maar we waren best tevreden want het ontbrak ons aan niks. Op de hoeve hield vader een paar koeien, varkens en enkele kippen en konijnen. Daar hadden we melk, eieren, boter en vlees van. Voor de oorlog aten we bijna elke morgen eieren met spek en dronken we koffie met melk. Er was ook een groentetuin en op een perceel bouwland teelde vader tarwe. Van het tarwemeel bakte moeder brood. Iedere dag moesten we om 6 uur uit de veren en na een wasbeurt met water uit de regenput, hielpen de kinderen mee met het voederen van de dieren. Na het ontbijt deelde vader de taken uit aan de broers en zussen die te oud waren om naar school te lopen, maar te jong om uit werken te gaan bij andere boeren. Kee, de oudste zus, hielp moeder bij het huishouden; daar was altijd werk te doen.'

Toen Nederland 200.000 troepen mobiliseerde, waren Nolleke en Antonetta Nouwens er aanvankelijk gerust op, weet Antonia nog: 'Zelfs toen de oudste en dienstplichtige broers - Jan, Bert, Janus en Frans - werden opgeroepen om 's land's grenzen mee te helpen bewaken. Onze Kees mocht thuisblijven om vader te helpen. Maar niet lang daarna werd de oorlog een feit; althans dat konden we horen. Eerst dachten we nog dat er een onweer kwam aangedreven maar het was het dofte gerommel van de kanonnen die de wind tot bij ons voerde. Soms klonk het vervaarlijk dichtbij, andere keren moest je de oren spitsen. We waren toch bang toen. Vader maakte aan de bosrand een grote kuil die hij vervolgens afslot met stokken en afgestoken zoden en aan het oog ontrok door er zand, takjes en bladeren op te leggen. Als het weer eens begon te rommelen zochten we daar met z'n allen onze toevlucht. Godzijdank hebben we slechts enkele keren in de pikdonkere kuil hoeven schuilen. In het bos had Kees een kleiner hol gemaakt; daarin verstopte moeder het koperwerk, samen met vaders jachtgeweer.'

Waarom Duitsland de neutraliteit van België niet eerbiedigde en de onpartijdigheid van Nederland wel, 'dankt' het land aan het hertekende aanvalsplan van Duitsland. Beide landen dreven uitvoerig handel met elkaar en het zou

180

best handig zijn als het oorlogvoerende Duitsland via de neutrale handelspartner, Nederland, de toevoer van de kolen kon worden. Bovendien fungeerde het neutrale Nederland als beschutting voor de rechterflank van de oprukkende Duitse troepen. Nederland heeft het vaak knap lastig gehad om zijn neutraliteit te handhaven. De regering raakte om de haverklap verstrikt in het kluisen van diplomatieke en politieke schermutselingen tussen de strijdende grootmachten. Koningin Wilhelmina - de Duitse Keizer en Wilhelm II sprak haar in zijn briefwisseling steevast aan met *meine liebe cousine* - werd door de Nederlandse regering meer dan eens in de arm genomen om de diplomatieke plooiën met het Duitse opperbevel glad te strijken. Meestal waren die het gevolg van de hoge Britse eisen en blokkades, die telkens overstenigbaar bleken met de neutraliteitsverklaring. De blokkades van de Britten op de Noordzee enerzijds en de duikbotenoorlog die Duitsland was gestart anderzijds, grepen de Nederlandse bevolking naar de keel.

'De oorlog speelde zich inderdaad elders af', verzucht Antonia. 'Dichtbij, dat wel, maar niet bij ons. En toch kreeg hij ons snel in zijn greep.'

De industrie kreeg zware klappen, de economie stortte in elkaar, de werkloosheid greep onverbiddelijk om zich heen en dat had ook voor de plattelandsbewoners zware implicaties.

'Zo was dat', beaamt Antonia. 'Er heerste een schrijnend tekort aan levensmiddelen, graan en grondstoffen waaronder kolen en petroleum - wij moesten licht maken met kaarsen, als we daar al aan konden komen. Er waren boeren die hun dieren moesten slachten omdat ze geen voeders meer hadden. De slacht moest op de gemeente worden aangegeven evenals alle opbrengsten van het land. Dat was om de schaarse voedselrantsoenen in de steden aan te vullen.'

De oorlog speelde zich inderdaad elders af

'Vader had gelukkig nog een koe, een kalfje en een varken. Het lukte hem steeds wonderwel om een varken te houden, we liepen daar niet mee te koop zodat het in het geniep kon worden geslacht. Van de melk van de koe hield vader de melkfabriek. Op het erf scharrelde nog enkele kippen rond waarvan we gemiddeld vijf eieren per dag hadden. Ieder kind kreeg een derde van een ei, en dat vonden we al heel wat. In de steden was het natuurlijk nog schrijnender en op papier klinkt het altijd weer mooi: elkaar helpen in hoge nood. Laat

181

me lachen! Omdat Antonia niet ver van de grens woonde, waren er steeds Nederlandse soldaten in de buurt. En die waren lang niet altijd even solidair met hun landgenoten.

'In het begin waren ze aardig, er hebben zelfs nog soldaten in onze schuur op de schelf geslapen', weet Antonia nog. 'Maar het duurde niet lang of ze gingen er vandoor met onze koeien. Eén koe lieten ze staan, maar die zijn ze later ook komen pikken.'

'Ik ging naar school in Middelbeers en op een dag belemmerden Nederlandse cavaleriesoldaten ons de toegang tot de school. Hun paarden stonden vier rijen dik. Onder de aanmoediging en het gejuich van de soldaten moesten we onder de buik van de paarden doorkruipen. Ik weet niet of ze dat deden om ons te jennen, misschien was het uit verveling, uit puur tijdverdrijf. We klopten het stof van onze jurk en gingen naar de klas. 's Namiddags toen de school uit ging, waren ze verdwenen.'

'Later hielden er zich soldaten op in de bossen, door de honger gedroegen ze zich grimmig en ze lieten zich geen strobreed in de weg leggen. Op een dag kwamen enkele onverlaten hen te oogst, verdwenen. Toen mijn vier broers na de demobilisatie van Nederland behouden en wel weer thuis waren, heb ik ingezien dat die jongens ook honger moeten hebben geleden. Maar wijzelf, wij hadden na die vermetele inbeslagname - noem het maar diefstal - ook bijna niets meer te eten. Het varkentje lieten ze ongemeoid, waarschijnlijk omdat ze het niet gezien hadden. Als we daarna soms een hammetje of een *fruitje* aardappelen overhadden, werd dat steevast in het hol bij het koper en het geweer verstopt. Ons gingen ze niet meer beroven!'

De Nederlandse militairen bleven gemobiliseerd en de karige voedselrantsoenen waren in eerste instantie voor hen gereserveerd. Maar zelfs de reserves om de binnenlandse troepenmacht te voeden bleken onvoldoende. De onvrede in het land was algemeen. Kommer en armoede hielden eveneens halt bij de hoeve van het gezin Nouwens.

182

'Vader en moeder hebben zich altijd uit de slag weten te trekken', zegt Antonia. 'Alles wat we te eten kregen was afkomstig van onze bescheiden boerderij. Nooit werd er iets aangekocht tenzij het echt niet anders kon - zoals als petroleum en zeep. Maar op den duur restte ons bijna niks meer en werden we ook afhankelijk van de voedselreliëf. Rantsoenbonnen hebben wij zelden gekregen, die vonden meestal hun weg naar de zakken van burgers die ze veel minder of niet nodig hadden.'

We aten zelfs dingen die mensen anders nooit eten.

Antonia schudt het hoofd: 'De benedelijke levensomstandigheden confronteerden ons elke dag met onze eigen strijd, in een oorlog die welbeschouwd de onze niet was.'

'We hebben honger geleden, zeer veel honger. We aten zelfs dingen die mensen anders nooit eten. Op weg naar school trokken we de overgebleven mangelbieten en knollen uit een veld. Met onze mouw veegden we er ruwweg de aarde af en aten ze op, met schil en al. Of soms sloegen we dennennappels stuk met onze klompen. Zo konden we de pitjes eruit halen, die aten we ook op. Meer dan eens heb ik varkensvoer naar binnen gespeeld. Wat erin zat, heb ik nooit geweten en of het lekker proefde of slecht smaakte herinner ik mij niet meer, maar het stilde de honger.'

In het hele land werd het broodrantsoen op 400 gram per hoofd en per dag gezet. Dat rantsoen zou in de loop van 1918 nog gehalveerd worden. In de grote steden werden bakkerijen en winkels geplunderd. Een jaar eerder al, in de zomer van 1917, brak in de volksbuurt van Amsterdam de zogeheten 'aardappeloproer' uit, toen een hongerige en woedende menigte een schuit belagde die aardappelen voor het garnizoen in de hoofdstad aanvoerde.

Dankzij het plichtsbef en de volharding van vader Nolleke belandde er naast een aardappeltje en een plakje vlees, af en toe ook nog een snee brood op de plank. 'Oh, dan hadden we mazzel', glundert Antonia. 'Tijdens de zomer kon vader nog een weinig tarwe oogsten. Wij kinderen aten de graankorrels die op de akker waren achtergebleven. Na de oogst werden we de tarwe met een kruiwagen om middernacht naar de molenaar. Dit gebeurde een nacht of twee, drie na elkaar want meer tarwe was er niet. Dat was een heel eind weg van huis, weet ik nog, want net voor zonsopgang arriveerden we telkens weer op de hoeve. Tijdens een van de daaropvolgende nachten legden we met de kruiwagen dezelfde weg af om het meel op te halen. Het was een riskante operatie, ook voor de molenaar want hij was verplicht om bij de plaatselijke

183

autoriteiten aan te geven wie hoeveel graan had binnengebracht. Ik ben soms meegegaan en bij mijn weten liet de molenaar zich zelfs nooit betalen door vader. Waarschijnlijk lag het lot van ons grote gezin de man na aan het hart. Van het meel bakte moeder brood. Dat smaakte heerlijk, veel beter dan de mangelbieten en de knollen.'

Van een dode ontbrak zelfs het hoofd.

Een andere nachtelijk initiatief dat het grote gezin van een vleesmaaltijd voorzorg, waren de strooptochten op konijnen en hazen die broer Kees op zijn conto schreef.

'Zelf hadden we geen konijnen meer. Kees maakte een gat in de grond en stopte er een klem met enkele kruimels brood in. Of hij ving de diertjes in zakken die hij had uitgezet. Vanachter het struikgewas waar hij zich verschole had, sloeg Kees toe. Hij was een meesterstroker en als hij 's ochtends trots zijn buit op de tafel gooide, was hij de held van de dag.'

De oorlog sleept voort en wat vader en moeder Nouwens ook deden, centen om de schoollessen verder te betalen waren er niet meer. Moeder Antonetta had het nagerekend, drie, vier keer. Maar er vielen nauwelijks nog centen te tellen. *Wat moet, dat moet*, beslisten Nolleke en Antonetta. De jongste dochtertjes, Nolda en Drieka, die tijdens de oorlog waren geboren, waren nog te klein, maar Antonia werd uit werken gestuurd. Niet elke dag maar het scheelde niet veel. Antonia was tien of elf jaar toen ze op een grote boerderij, bij een welgestelde grondeigenaar - een heer - ging dienen.

'Gelukkig waren er nog boeren die het beter hadden dan wij; hun geluk was onze redding', relateert Antonia. 'Ik moest bijsprieten in het huishouden, molke de koeien en voederde het vee. Geld kreeg ik niet maar na elke werkdag kon ik thuis iets lekkers of voedzaam op de tafel leggen. Ik miste de school maar klaagde niet, als kind dacht ik dat het zo hoorde en zolang we de honger konden stillen...'

Er restte voor het kleine meisje Antonia. Ook ten huize van Nouwens werd er dagelijks tijd gemaakt om God te loven en in het bijzonder om hulp en barmhartigheid af te smeken.

'Dan zaten we met z'n allen aan tafel of rond de kachel, het was beklemend, 'mijmert Antonia. 'Vader zag er nauwegezet op toe dat we bij het gebed bleven en ons niet lieten afleiden. Als we niet te veel verroerden, haalde hij uit

184

met zijn *klak*. Vader was streng en gesloten. Een pijp roken, tabak pruimen of eens gaan buurten met andere boeren, waren zijn enige momenten van ontspanning. Er werd zo al weinig geconverseerd thuis, laat staan over problemen. Daar praatte je niet over, die loste je op. Vader borg de nare gedachten op onder zijn klak, in een gesloten kamertje, ver weg in zijn hoofd. Zelfs onder elkaar praatten vader en moeder weinig. Ik voelde me daar vaak eenzaam door. In het dorp zag ik eens een kussend koppeltje en dacht bij mezelf: doe dat nog eens, dan kan ik eens aandachtig kijken, want thuis kenden we dat niet. Op zoemen en omhelzingen rustte een taboe.'

Van een dode ontbrak zelfs het hoofd.

'Moeder was goed en liefdevol. Met Sinterklaas kregen we elk een appel. Moeder verstopte die zolang in de koelkelder. En als vader niet thuis was, kon er een zeldzame keer lol getrappt worden. Ons vermaak vonden we in het spelen met een tol. Ravotten en verstopperje spelen dat vonden we ook leuk, maar ver in het bos waagden we ons niet. We waren de jattende soldaten nog niet vergeten.'

Soldaten... ik attendeerde Antonia nog eens op een wel vreemd verhaal dat ze in het begin van het interview vertelde. De dode soldaten, welke nationaliteit droegen die ook alweer, pols ik.

'Dat waren gesneuvelde Duitse soldaten die we op weg naar school hadden gezien,' antwoordt Antonia resoluut. 'Van een dode ontbrak zelfs het hoofd. Ik begreep niet waarom mensen zo iets elkaar konden aandoen.' 'Ik dring nog-maals aan: 'Duitse soldaten?'

'Zeker weten, Duitse soldaten in *feld-grau* gekleurde uniformen', houdt Antonia verbeten vol.

Gooit ze de ervaringen van de Eerste en de Tweede Wereldoorlog niet door elkaar, probeer ik nogmaals. Maar die verwarring lacht Antonia terstond weg. Herman en Hildegard staan haar onmiddellijk bij. De Tweede Wereldoorlog is immers compleet aan Antonia voorbijgegaan.

'Op twintigjarige leeftijd trad ik in bij de Franse kloosterorde, *Soeurs de Notre Dame du Cénacle*, in Tilburg', legt Antonia uit. 'In 1981 heb ik het kloosterleven voorgoed de rug toegekeerd maar gedurende die 54 jaar heb ik ook nog niet slechts een paar keren een glimp van de buitenwereld kunnen opvangen. En dat was zeer kortstondig, tijdens mijn overplaatsingen naar andere kloosters van diezelfde congregatie. Van die tweede oorlog heb ik nauwelijks iets gemerkt, laat staan er iets van gezien.'

185

Het valt niet meer te controleren of Antonia de gesneuvelde Duitsers in het begin of op het einde van de oorlog heeft gezien, maar het konden werkelijk dode Duitsers zijn geweest die ze had gezien. We weten immers dat de neutraliteitsverklaring Nederland verplichtte tot de onmiddellijke interneering van de soldaten van alle strijdende partijen die zich op het grondgebied waagden. En als dat misschien af en toe gepaard ging met geweld... Gevluchte Belgische militairen werden pertinent en zonder pardon opgepakt, ontwapend en geïnterneerd. Duitse manschappen daarentegen liet men tijdens de eerste oorlogsweken vaak ongemeoid. Wel maakte het ministerie van Oorlog op 4 augustus 1914 melding van een - vermoedelijk onvrijwillige - grensoverschrijding van Duitse troepen tussen grensgraad 42 en 44 op het grondgebied van de Zuid-Nederlandse gemeente Eijsden. Na een waarschuwing zette het Duitse bevel zijn *verloren schepen* met spoed weer op het juiste spoor. Duitsland wilde kost wat kost een neutraliteitschending met Nederland vernijden. Op het einde van de oorlog kneep Nederland nogmaals een oogje dicht toen het toeliet dat ongeveer 70.000 moedeloze Duitse soldaten zich via Zuid-Limburg terugtrokken om de heimat te bereiken. Op de koop toe verleende Nederland asiel aan de verslagen Duitse keizer Wilhelm II.

In 2006 publiceerde het weekblad *Elsevier* een opzienbarend bericht van Dr. Paul Schulten. Deze classicus en militair historicus had in Franse militaire archieven een document aangetroffen, waarvan de inhoud suggereert dat koningin Wilhelmina reeds op 10 oktober 1918 - een maand voor het einde van de Eerste Wereldoorlog - op de hoogte was van de komst van Wilhelm II. Zijzelf heeft altijd volgehouden pas na de wapenstilstand te zijn ingelicht. De neutraliteit van Nederland blijft omstrede.

'Die hele neutraliteit is voor ons Hollanders een vergiftigd geschenk geweest', vindt Antonia. 'De oorlog was voorbij en we waren verheugd dat Jan, Bert, Janus en Frans gezond en wel weer in ons direct waren. Maar feesten? Neen, dat hebben we niet gedaan. Er verbeterde er misschien niet zoveel voor ons. We bleven God smeken om betere tijden en zwoegen verder om te overleven. Ik was ondertussen al een hele meid geworden, en de kinderjaren waren mij ontglipt. Van vader en moeder mocht ik toch nog drie jaar naar school alvorens écht de kost te gaan verdienen bij een ander. Enkele jaren later trad ik in. Ik had gekozen voor zekerheid, en verkeerde in de stellige overtuiging dat ik nooit meer honger zou leiden. Maar ik ondervond snel dat ook daar, ver weg van de echte

186

wereld, de lichtste taken en de beste hapjes voorbehouden waren voor de nonnen van goede komaf.'

Antonia glimlacht. 'Maar ik gromde niet, tijdens de oorlog was ik te midden van het onrecht opgegroeid en ik dacht dat het zo hoorde.'

187